

СЕРВИС

№3
2022

ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

ижтимоий-иқтисодий ҳаётидаги аҳамиятини белгилаганимизда аҳолининг руҳий ва жисмоний дам олиш объектларининг тавсиф ва таърифини кенгайтиришимиз, рекреа-цияли фаолиятни ташкил қилиш мажмуали хусусиятларга эга бўлишини ҳисобга олиши-миз лозим деб шундай хулоса қилдик ва бу хулосалардан қуйидагиларни таклиф берамиз:

1.Аҳолининг барча ижтимоий-иқтисодий қатламлари дам олишини ривожлантириш учун экотуризм-рекреация хизматларини кўрсатишнинг стратегик йўналишларини ишлаб чиқиш.

2.Рекреацияли фаолият-дам олиш замонамизнинг муҳим ижтимоий-иқтисодий омилларига айланиб бориши ташвиқот қилиниш лозим. Рекреация туризмининг мамлакатимиз иқтисодиётидаги ўрнини белгилаганимизда рекреация маконларида дастлаб рекреация инфратузилмаларини яратиш.

3.Рекреация туризмининг мамлакатимиз иқтисодиётидаги ўрнини белгилаганимизда ушбу жойларга дастлаб туризм машрутларини ишлаб чиқиш.

4.Ҳудудлар дам олишга ажратилганда аҳолининг рекрекация-дам олиш эҳтиёжлари ҳисобга олиниш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1.Александрова А.Ю. География туризма. Москва, “КноРУС”, 2010.-590 с.
2.Кусков А.С., Голубева В.Л., Одинцова Т.Н. Рекреационная география, Саратов, 2010.- 503 с.
3.Ердавлетов С.Р., География туризма: история, теория, методы, практика. Алматы, 2000.-333 с.
4.Кол И.Г. Жамоавий ҳаракат ва улар яратган кўнгил очиш хизматлари ва сув курортлари. М.: 1941.-187 с.
5.Hall C.M., Page S.J. The Geograpy of Tourism and Recreation. Environment Please and Spase. London-NY.: Routledge.1999
6.Ҳайитбоев Р., Экологик туризм. Ўқув қўлланма. Фан ва технологиялар матбаа-нашриёт уйи. Тошкент, 2021-375 б.

Н.Урунова

Теоретические основы туризма, рекреации, свободного времени и отдыха

Аннотация: В статье анализируются теоретические основы туризма, а также рассмотрены взаимосвязь и функции таких понятий как рекреация и отдых.

Ключевые слова: рекреация, отдых, техногенная среда, социальная среда, свободное время, патология, рекреант, биоэнергия.

N.Urunova

Theoretical foundations of tourism, recreation, free time and leisure

Abstract: The article analyses the theoretical foundations of tourism, and also considers the relationship and functions of such concepts as recreation and leisure.

Keywords: recreation, leisure, industrial environment, social environment, free time, pathology, recreant, bioenergy.

Shovqiddin Erkin o‘g‘li Abdurasulov – SamISI stajer tadqiqodchisi

TURIZM SOHASIDA EKOLOGIK TURIZMNING IJOBIY VA SALBIY JIHATLARI

Annotatsiya: maqolada mamlakatlarning turizm sanoatida ekoturizm alohida o‘rin tutishi qarab chiqilgan. Shuningdek, turizm sohasi rivojlanishida ekologik turizmning ijobiy va salbiy jihatlari ochib berilgan. Ekologik turizm yoki ekoturizm tushunchalarining mohiyati yoritib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: turizm, ekoturizm, sayohat, turist, sanoat, daromad, ijobiy va salbiy jihatlar.

Kirish. Bugungi kunda turizm dunyoning yetakchi davlatlari iqtisodiyotining ustuvor tarmoqlaridan biri hisoblangan qudratli sanoatdir. Turizm millionlab odamlarni ish bilan ta’minlaydi, eksport tushumlarining umumiy hajmida turizmdan olingan daromadning ulushi juda yuqori va bir qator mamlakatlar davlat budjetining asosini tashkil etadi. Daromad bo‘yicha turizm neft sanoati va avtomobilsozlikdan keyin ikkinchi o‘rinda, valuta manbasi sifatida xalqaro turizm dunyoda tovar eksportidan keyin ikkinchi o‘rinda turadi.

Ekologik turizm yoki ekoturizm – tabiatni muhofaza qilishga hissa qo‘shadigan, atrof-muhitga «yumshoq» ta’sir ko‘rsatadigan, tabiatni va madaniy diqqatga sazovor joylarni o‘rganish

va ulardan bahramand bo‘lish maqsadida buzilmagan tabiiy hududlarga nisbatan atrof-muhitga mas’uliyat bilan sayohat, mahalliy aholining faol ijtimoiy-iqtisodiy ishtiroki va ularning ushbu faoliyatdan foyda olishi hisoblanadi.

Mamlakatlarning turizm sanoatida ekoturizm alohida o‘rin tutadi. Hozir butun dunyoda turizm industriyasining ushbu sohasini rivojlantirish tendensiyasi kuzatilmoqda. Ekoturizm tabiatga muhabbat uyg‘otadi, sayohatchilarning ekologik madaniyatini oshiradi, mahalliy aholi manfaatlarini “hurmat qiladi” va tabiatni muhofaza qilishga hissa qo‘shadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Hozirda O‘zbekistonda turizmini rivojlantirish va yangi turistik turlarni yaratishga katta e’tibor qaratilmoqda. Shu sababli turizm sohasi rivojlanishida ekologik turizmning ijobiy va salbiy jihatlari bo‘yicha adabiyotlar tahlilida olimlardan: Z.O. Rahimov, N.E. Ibadullayev, R.Haitboyev, N.T. Shomurotova, R.A. Islomova va boshqalar tomonidan olib borilgan tadqiqotlari tahlil qilindi hamda o‘rganildi.

Tadqiqot metodologiyasi. Izlanishlarimiz natijasida turizm sohasi rivojlanishida ekologik turizmning ijobiy va salbiy jihatlari o‘rganilgan bo‘lib, bunda turizm rivojlanishida ekologik turizm yoki ekoturizm tushunchalarining mohiyati yoritilgan. Ekologik turizmni rivojlantirish bo‘yicha ilmiy xulosalar va taklif-tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tadqiqotni olib borish jarayonida ilmiy abstrakt fikrlash, mantiqiy yondashuv kabi usullardan foydalanildi.

Tahlil va natijalar. Turist uchun dam olish kundalik hayot tashvishlaridan qutulish yo‘li bo‘lishi mumkin, biroq turizm bilan shug‘ullanuvchi har qanday shaxs, tashkilot, korxona yoki jamoa uchun turizmning oqibatlari kundalik tashvishga aylanishi kerak. Savol shundaki, bu ta’sirlar ijobiy yoki salbiy bo‘lishidir. Mumkin bo‘lgan oqibatlardan xabardor bo‘lish foydani maksimal darajada oshirish va muammolarni minimallashtirish muvaffaqiyatini oshirishi mumkin va potensial muammolarni boshida ko‘rib chiqilganda erishish, ular allaqachon paydo bo‘lganida yechim topishdan ko‘ra osonroqdir.

O‘z navbatida, ekologik turizm bir qator muhim ijobiy jihatlarni o‘z ichiga oladi.

1. Ekologik turizmning asosiy afzalligi – atrof-muhitga ozgina ta’sir qilish, asosiy daromad manbai sifatida tabiiy xilma-xillikni saqlashdan davlatlar va mahalliy aholining manfaatdorligi. Turizmning bu turi turizm infratuzilmasining rivojlanish darajasiga eng kam talabchan hisoblanadi.

2. Iqtisodiy rivojlanishning boshqa shakllariga nisbatan kichikroq boshlang‘ich investitsiyalar va olingan natijalarning kamroq hajmiga bo‘lgan ehtiyoj. Boshqa faoliyat turlariga nisbatan ekoturizm deyarli minimal investitsiyalarni talab qiladi, chunki ekoturizm asosan mavjud resurslardan (masalan, sayr va dam olish uchun tabiiy muhit, turistlar yashashi uchun uylar) foydalanadi. Xuddi shu tarzda, resurslardan cheklangan, ammo samarali foydalanish katta salbiy oqibatlarga olib kelmasligi kerak, masalan ifloslanishga.

3. Ekoturizm nafaqat turistik xizmat ko‘rsatuvchi provayderlar (gidlar va mehmon uylari egalari) uchun foydali bo‘lishi mumkin. Ekologik turizm xizmatlari ko‘rsatilishi natijasida do‘konlar, transport xizmatlari va oziq-ovqat yetishtiruvchilar xizmatlariga talab ortib bormoqda. Agar turizm xodimlari ham qo‘shimcha mablag‘larini o‘z jamoalarida sarflasa, bu qo‘shimcha ish o‘rinlarini qo‘llab-quvvatlash imkoniyatini yaratadi.

4. Ekoturizm turistlarning ular kelgan hudud haqida bilimlarini shakllantirishga, ekologik vaziyatni saqlashga o‘z hissalarini qo‘shishlarini va ularni saqlashga rag‘batlantiradi.

5. Atrof-muhit iqtisodiy jihatdan samarali bo‘lishi mumkinligi haqida xabardorlikni oshirish. Ekoturizm orqali atrof-muhitni yog‘och kesish va tashish yoki neft konlarini o‘zlashtirish kabi rivojlanishning buzg‘unchi muqobil shakllaridan himoya qilishda moliyaviy manfaatdorlikni shakllantirishi mumkin.

6. Degeneratsiyaga uchragan mahalliy bilimlar, urf-odatlar va hunarmandchilikni saqlash va tiklash. Mahalliy hunarmandchilik va mahalliy an’analarni o‘rganishga qiziqqan sayyohlarni jalb qilish orqali mahalliy madaniyatni saqlab qolish yoki qayta tiklash mumkin.

7. Hududning imiji va qadriyatlarini yaxshilash, davlat tomonidan kelgusida investitsiyalarni rag‘batlantirishi mumkin. Ekoturizmning muvaffaqiyatli rivojlanishi davlatga tabiiy hududlar yaxshi sarmoya ekanligini tushunishga yordam beradi va buning natijasida ular

yo‘llar, suv quvurlari va chiqindilarni yig‘ish va qayta ishlash mexanizmlarini ta’mirlashga sarmoya kiritadi.

Potentsial foydalarga qaramay, xabardor bo‘lish va oldini olish kerak bo‘lgan muammolar ham mavjud. Ekoturizm o‘z zamirida tabiiy muhitga asoslanadi – bu sayyohlarni o‘ziga tortadi. Biroq, ekoturizmning o‘zi sayyohlar tashrif buyuradigan tabiiy hudud uchun halokatli bo‘lishi mumkin. Tashrif buyuruvchilarning ehtiyojlarini qondirish uchun zarur bo‘lgan imkoniyatlar va sharoitlar zararli va halokatli bo‘lishi mumkin. Agar allaqachon qurilgan binolar yetarli bo‘lmasa, yangi turar-joy binolari talab qilinadi. Yangi dizaynlar ko‘pincha atrof-muhitga ma’lum darajada zarar yetkazadi, masalan: daraxtlarni kesish, hududning ko‘rinishini o‘zgartirish, o‘simlik va hayvonot dunyosini siqib chiqarish yoki sayyohlik talablariga javob beradigan, ammo mahalliy muhit uchun «begona» elementlarni (masalan, ekzotik daraxtlar) kiritish.

Turistlarning faoliyati atrof-muhitga zarar yetkazishiga quyidagilarni kiritishimiz mumkin:

1. Ekologik turizm turlari suvenirlar uchun gullarni oyoq osti qilish, terish va hokazolar orqali mintaqaning hayvonot dunyosi tinchligini buzishi va hatto hayvonlar va o‘simliklarning yashash joylarini buzishi mumkin. Ekskursiyadan keyin qolgan axlat nafaqat xunuk ko‘rinishga ega, balki mintaqadagi hayvonlar va o‘simliklar uchun xavfli bo‘lishi mumkin;
2. Tabiiy hududda tunash bilan lagerda ko‘pincha olov yoqiladi va daryolar sovun bilan ifloslanadi;
3. Sayyohlar kam uchraydigan tabiiy materiallardan yoki yo‘qolib ketish arafasida turgan hayvonlardan tayyorlangan suvenirlarni xarid qilishlari mumkin;
4. Sayyohlarni va ularning yuklarini olib ketayotgan hayvonlarga g‘amxo‘rlik qilinmasligi yoki to‘g‘ri parvarish qilinmasligi mumkin;
5. Natijada, hatto eng ekologik toza turizm ham turistlar dam olish joyiga yetib boradigan transport vositalari tufayli atrof-muhitga bilvosita salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Ko‘pgina turistlar uzoqdan samolyotlarda keladi, ular nafaqat ozon qatlamini buzadi, balki global isishning asosiy sababi bo‘lgan sezilarli darajada karbonat angidrid chiqindilarini ham chiqaradi.

Xulosa va takliflar. O‘z jamiyati va ekologik mas’uliyatini jiddiy qabul qiladigan ekoturizm barcha ishtirokchilar uchun eng yaxshi variantdir. Turizm sanoati uchun bu raqobatbardosh ustunlikni va asosiy turizm merosini himoya qilishni ta’minlaydi. Jamiyat uchun u juda zarur bo‘lgan yangi daromad manbasini ta’minlashi va mahalliy madaniyatni qayta tiklashi mumkin. Atrof-muhit uchun u yangi manbalar va uni himoya qilish tashabbuslarini taqdim etishi mumkin.

Yuqoridagi fikrlarimizdan kelib chiqib, turizm rivojlanishida turizmning ekoturizm turi bo‘yicha quyidagi taklif va tavsiyalar berildi:

- ekoturizm rivojlanishida davlat bosh islohotchi sifatida ishtiroki bo‘lishi lozim deb hisoblaymiz;
- ekoturizmda ichki turizmni rivojlanishida tabiiy qo‘riqxonalarning ahamiyatini oshirish lozimligi;
- ekoturizm bo‘yicha jamiyatimiz bilim va ko‘nikmalarini shakllantirishni to‘liq yo‘lga qo‘yilishi lozimligi;
- ekoturizm rivojalanishida kadrlar salohiyatiga alohida urg‘u berilishi kerak, bunda tog‘, o‘rmon, daryo va cho‘l landshaftlari bo‘yicha mutaxassislarni tayyorlashni yo‘lga qo‘yish kerak bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Rahimov Z.O., Ibadullayev N.E., Haitboyev R. Turopereyting. Darslik. – Toshkent: «Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi», 2021, 78-8- betlar.
2. Haitboev R. Ekologik turizm. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: “Fan va texnoloiyalar nashriyot-matbaa uyi”, 2021, 6-14-betlar.
3. Rahimov Z.O. Turizmda tadbirkorlik. O‘quv qo‘llanma. – Samarqand: SamISI, 2019, 32-34-betlar.
4. Shomurotova N.T. O‘zbekistonda ekologik turizm va uning tabiiy geografik jihatlari.// g.f.n. ilmiy darajasini olish uchun taqdim etilgan dissertatsiya avtoreferati. – Toshkent: 2011,10-12-betlar.
5. Islomova R.A. Ekologik turizmni rivojlantirish muammolari. – Toshkent: «Iqtisodiyot», 2014, 23-24-betlar.